III. Pilkapynai
Barrow cemeteries

Pilkapynas
Barrow cemetery

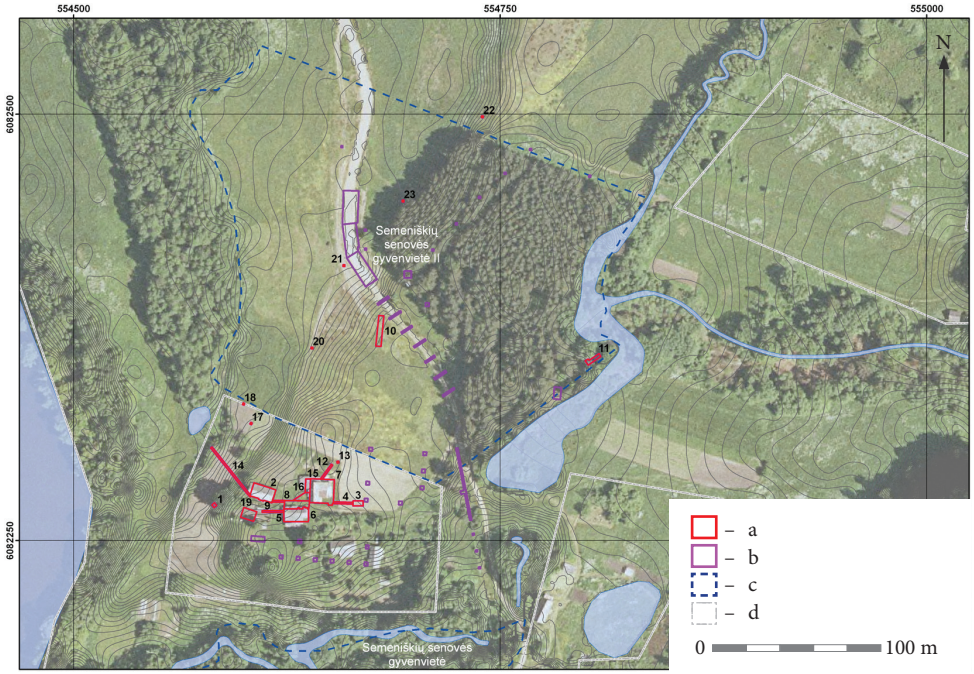
1 – Semeniškės
2 – Sudota (žr. I)
3 – Turlojiškės

Dovilė Baltramiejūnaitė,
Rokas Vengalis

Tyrinėjimai Semeniškėse

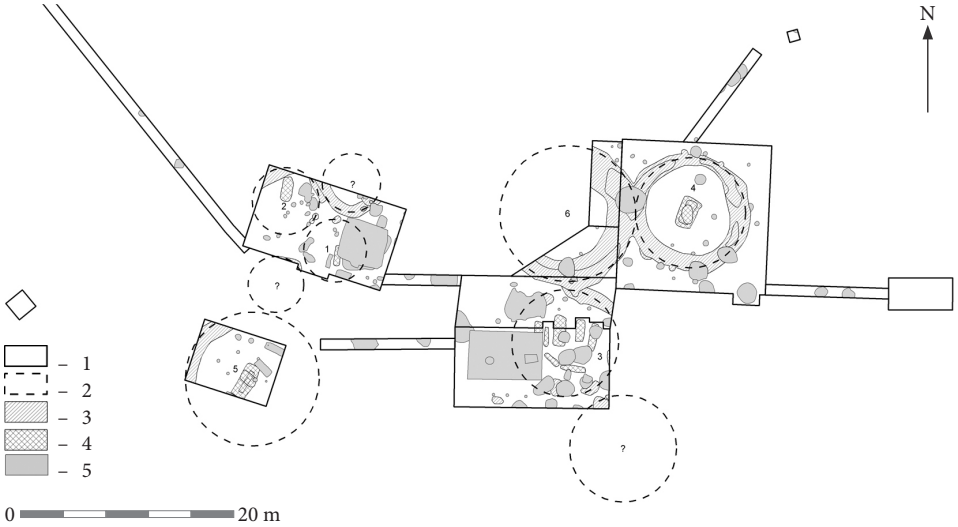
2009 m. liepos–rugsėjo mėnesiais dėl sodybos pastatų rekonstrukcijos vykdyti archeologiniai tyrinėjimai KKRD teritorijoje bei jo apsaugos zonoje (1 pav.). Didžioji tyrinėtų plotų dalis pateko į privataus sklypo ribas. Likusieji plotai įeina į Semeniškių senovės gyvenvietės II (24574) teritoriją. Iš viso ištirti 23 plotai (769 m^2).

Archeologiniai tyrinėjimai šioje vietoje vykdyti ir anksčiau. Semeniškių senovės gyvenvietėje II 1990, 1992, 2002 ir 2008 m. vykdyti nedidelės apimties žvalgomieji tyrinėjimai, 2004 m. ištirtas didesnis – 531,5 m^2 plotas (žr. *ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 31; *ATL 2004 metais*, V., 2006, p. 58; *ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 81). Minėtoje privačioje sodyboje žvalgomieji tyrinėjimai ir žvalgymai vykdyti 1990 bei 2008 m. (žr. *ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 85) Remiantis šių tyrinėjimų duomenimis bei vietinių gyventojų pateikta informacija, dar iki 2009 m. vykdytų tyrinėjimų pradžios buvo spėjama apie šioje vietoje esantį laidojimo paminklą. Pastarųjų metų tyrinėjimai šį spėjimą patvirtino bei atskleidė kur kas platesnį paminklo pobūdį. Aptikti objektai bei radiniai bus aprašomi atskirais laikotarpiais: akmens amžiaus radiniai, ankstyvojo geležies

1 pav. Tyrinėtos vietovės situacinis planas: a – 2009 m. tyrinėti plotai, b – ankstesniais metais tyrinėti plotai, c – vertybių ribos, d – rezervato ribos. R. Vengalio brėž.

Fig. 1. The situation plan of the investigated locality: a – areas excavated in 2009; b – areas excavated in previous years; c – the boundaries of the heritage site; d – the boundaries of the reserve.

2 pav. Atidengtų pilkapių planas: 1 – plotai; 2 – pilkapiai; 3 – pilkapio griovys; 4 – kapas; 5 – vėlyvesni perkasimai. R. Vengalio brėž.

Fig. 2. The plan of the uncovered barrows: 1 – trenches; 2 – barrows; 3 – barrow ditch; 4 – grave; 5 – later digging.

amžiaus degintiniai kapai urnose, senojo geležies amžiaus griautiniai kapai pilkapiuose, XIII–XIV a. degintinis kapas, istorinių laikų griautiniai kapai, XIX–XX a. kaimavietės pėdsakai.

Akmens amžiaus radiniai

Tyrinėjimų metu plotuose 2–11, 16, 19 ir 22 surinkti 79 titnaginiai radiniai. Daugiausia tai titnago skaldymo atliekos – nuoskalos (51 vienetas). Taip pat rasta 17 skelčių, 6 skaldytiniai ir jų dalys, 2 rėžtukai, 3 grandukai bei 1 neidentifikuotas dirbinys. Kadangi titnaginių radinių yra nedaug ir jokių šiam laikotarpiui skirtinų objektų neužfiksuota, tikėtina, kad pats stovyklavietės centras buvo kažkur netoli tyrinėtos vietos, bet į ją nepateko. Neaptikta ir tiksliau datuojamų titnaginių dirbinių, todėl sunku pasakyti, su kokio akmens amžiaus laikotarpio pėdsakais galėtų būti siejamas šios vietos apgyvendinimas.

Ankstyvojo geležies amžiaus kapai

Ankstyvojo geležies amžiaus pabaiga (galbūt senojo geležies amžiaus pradžia) datuojami 2 degintiniai kapai urnose. Pirmoji urna rasta plote 2. Išorinis jos paviršius kruopėtas, vidinis – brūkšniuotas, kaklelis status, peteliai nežymiai pūsti. Urnoje rasti keli smulkūs degintiniai kauliukai. Antroji urna buvo subyrėjusi į labai smulkius gabaliukus, surinktus plotuose 7 ir 15 – vėlyvesnio pilkapio 4 griovyje. Urnos vidinė ir išorinė pusės brūkšniuotos. Viršutinėje jos dalyje pastebima nežymi briaunelė. Žemiau briaunelės brūkšniavimas vertikalus, aukščiau – horizontalus. Pastarasis palaidojimas galėtų būti datuojamas I tūkst. pr. Kr. – I tūkst. sandūra.

Senojo geležies amžiaus pilkapiai

Vienas įdomesnių horizontų susijęs su III–IV a. pilkapiais. Kadangi pilkapių sampilai neišlikę, apie šio laidojimo paminklo egzista-

vimą iki šiol nieko nebuvo žinoma. Ankstesnių tyrinėjimų metu buvo aptikti tik keli pavieniai radiniai iš suardytų kapų. Iš jų galima paminėti 1992 m. aptiktą geležinį pentiną ir pjautuvo galą bei 2008 m. rastus rankogalinių apyrankių fragmentus ir žiedą. 2009 m. tyrinėjimų metu identifikuoti 6 aiškūs ir 3 spėjami pilkapiai (2 pav.).

Pilkapis 1 atidengtas plote 2. Jis išskirtas tik pagal vieną kapą. Jokių griovio pėdsakų užfiksuoti nepavyko, todėl lieka neaiškus ir pilkapio dydis. Šio pilkapio kapas yra dalinai apardytas iškasto rūsio, tačiau, atrodo, visos įkapės išliko savo vietoje. *Griautinis kapas* buvo orientuotas galva į Š. Kaulai beveik visiškai sunykę, išlikę tik šalia žalvarinių įkapių, kitur smėlyje buvo matyti tik jų kontūrai. Kape aptiktos 5 įkapės: šaukštinė antkaklė, 2 žiediniai antsmilkiniai, yla ir lazdelinis smeigtukas. Pagal įkapių kompleksą galima spręsti, kad kape buvo palaidota moteris.

Pilkapis 2 taip pat aptiktas plote 2. Šis pilkapis išskirtas pagal vieną kapą ir labai neryškius griovio pėdsakus. Pagal griovio pėdsakus galima spręsti, kad pilkapio sampilas buvo maždaug 5 m skersmens. Buvusio sampilo centre aptiktas vienas *griautinis kapas*, išsiskyręs 2,3x1 m dydžio duobe su šviesiai pilku užpildu. Duobės paviršiuje aptikta nedidelė akmenų krūsnelė, susidedanti iš 6 apie 15 cm skersmens akmenų. Kape jokių kaulų pėdsakų neaptikta, jame rastos tik 2 įkapės: žalvarinis lazdelinis smeigtukas ir įvijinis žiedas. Pagal įkapių padėtį galima spręsti, kad kapas yra išplėštas.

Pilkapis 3 aptiktas plotuose 6 ir 8. Jis identifikuotas pagal 7 kapų duobes ir griovio liekanas. Šis pilkapis yra gerokai apardytas vėlyvesnių, kaimavietės laikotarpio duobių. Jose rasti atsitiktiniai radiniai – pjautuvas, šaukštinė antkaklė, apkalėlis, sagtis, rankogalinės apyrankės fragmentas, taip pat keli žmogaus dantys – leidžia spėti, kad šiame pilkapyje galėjo būti ir dar vienas kapas, kuris yra visiškai sunaikintas. Pagal griovio pėdsakus galima spręsti, kad pilkapio sampilas buvo apie 8 m skersmens. Griovys išlikęs prastai, įžemyje išsiskyrė tik jo dugninė dalis, kuri kai kuriose vietose labai neryški. Neaišku, ar griovys buvo ištisinis, ar su tarpais. Griovyje aptikti ir keli akmenys, kuriuos reikėtų laikyti buvusio akmenų vainiko liekanomis. 5 šio pilkapio kapai buvo orientuoti galvomis į Š. Jie buvo išsidėstę viena eile pilkapio Š dalyje. P dalyje aptikti dar 2 kapai, kurių vienas buvo orientuotas galva į V, kitas – į ŠV. *Kapas 1* buvo pilkapio centrinėje dalyje, vidurinis į Š orientuotų kapų eilėje. Kapo duobės kontūras buvo neryškus, vos įžiūrimas. Duobė buvo 2,9x1,2 m dydžio. Kape rastos 4 įkapės: kovos peilis, pjautuvas, ietigalis ir geležinis lazdelinis smeigtukas. Kaulai neišlikę, aptikti tik keli dantys. Pagal dantų ir įkapių išsidėstymą galima spręsti, kad kapas buvo apiplėštas – greičiausiai išrinktos tik žalvarinės įkapės, o geležinės paliktos. Pagal įkapes kapą reikėtų skirti vyrui. *Kapas 2* buvo pilkapio V dalyje. Jis buvo orientuotas galva į Š. Išliko tik kapo Š dalis, P dalis buvo sunaikinta kaimavietės duobių. Kapo duobė buvo 80 cm pločio bei neaiškaus ilgio (išlikęs 1 m). Tai greičiausiai būta itin turtingo moters kapo. Išlikusioje duobės dalyje – galvos srityje aptiktos net 4 antkaklės (2 šaukštinės ir 2 vytinės kilpiniais galais) ir 6 žiediniai antsmilkiniai – po 3 iš abiejų galvos pusių. *Kapas 3* buvo į R nuo kapo 2. Jis taip pat buvo orientuotas galva į Š. Kapo duobė išsiskyrė vos tamsesniu nei įžemis smėliu, ji buvo 1,8x0,4 m dydžio. Kape aptiktas lazdelinis smeigtukas, įvijinis žiedas, kojūgalyje buvo sudėti pjautuvas, ge-

0 3 cm

3 pav. Pilkapio 3 kapo 3 įkapės. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

Fig. 3. The grave goods from burial 3 in barrow 3.

ležinė sagtis ir kirvis (3 pav.). Iš kaulų aptikta tik pora dantų. Pagal įkapes tai turėtų būti vyro palaidojimas. Šis kapas, atrodo, liko neapardytas. *Kapas 4* buvo į R nuo kapo 1. Jis taip pat buvo orientuotas galva į Š. Įžemyje kapo duobė išsiskyrė labai neryškiai, ji buvo 2,1x0,8 m dydžio. Tai taip pat būta gana turtingo palaidojimo – jame aptikta šaukštinė antkaklė, vienas žiedinis antsmilkinis, cilindrėlis, yla, lazdelinis smeigtukas, geležinė lankinė segė palenkta kojele ir dvi rankogalinės apyrankės (4 pav.). Apyrankės aptiktos galvūgalyje, jos buvo įdėtos kaip papildomos įkapės. *Kapas 5* buvo į R nuo kapo 4. Jis buvo orientuotas galva į Š. Įžemyje kapo duobė matėsi kiek ryškiau, ji buvo 2,6x0,7 m dydžio. Kapo duobės centre buvo vėlyva duobė, tačiau ji kapo nesuardė – jos dugnas buvo aukščiau, nei aptiktos visos įkapės. Šio kapo taip pat būta gana turtingo. Mirusysis buvo palaidotas su antkakle, galvos srityje jam buvo įdėtas ietigalis ir geležinis pincetas, kojūgalyje buvo kirvis, pjautuvas ir sagtis. Kapo apiplėšimo požymių nepastebėta. *Kapas 6* buvo sampilo P dalyje. Jis buvo orientuotas galva į ŠV. Kapo

0 3 cm

4 pav. Pilkapio 3 kapo 4 įkapės. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

Fig. 4. The grave goods from burial 4 in barrow 3.

duobė buvo 1,7x0,5 m dydžio. Pagal aptiktas įkapes galima spręsti, kad kape palaidota moteris. Ji buvo su šaukštine antkakle, 4 žiediniais antsmilkiniais (po 2 iš abiejų galvos pusių), ant abiejų rankų buvo po įvijinę apyrankę (į abi jas dar buvo įverta ir po žiedinį antsmilkinį), juosmens srityje taip pat aptikta yla. *Kapas 7* taip pat buvo sampilo P dalyje. Jis buvo orientuotas galva į V. Šio kapo kontūras įžemio smėlyje neišsiskyrė. Pagal įkapes tai buvo vyro kapas. Jame aptiktas ietigalis, pjautuvas, geležinė sagtis ir žalvarinis juostinis žiedas. Šiame kape bene geriausiai buvo išlikę mirusiojo kaulai – keli ilgieji kaulai bei kaukolės fragmentai.

Pilkapis 4 aptiktas plote 7. Šiame plote atidengtas visas pilkapio griovys, kuris buvo išlikęs kiek geriau, nei anksčiau minėtų pilkapių. Griovys buvo ištisinis, 1–2 m skersmens. Ties griovio išoriniu ir vidiniu kontūru išryškėjo kelios stulpavietės. Pilkapis taip pat turėjo ir akmenų vainiką, kuris buvo gerokai apardytas, išlikęs tik buvusio sampilo V pusėje. Sprendžiant pagal griovio kontūrus, pilkapio skersmuo buvo 8 m. Pilkapio centre aptiktas vienas *griautinis kapas*. Atidengta kapo duobė buvo 2,9x1,7 m dydžio, orientuota Š–P kryptimi. Duobė išsiskyrė šviesiai pilku užpildu, aplink jos kontūrus buvo juodesnės degėsingos žemės ruožas, rodantis kažkokių kapo įrengimo konstrukcijų pėdsakus. Kapo duobės viduryje išryškėjo 1,7x1 m dydžio perkasimas. Kaip vėliau paaiškėjo, tai – kapo plėšikų iškasta duobė. Šis kapas buvo apiplėštas greičiausiai dar senovėje. Jame aptikta padrikai išsibarsčiusių žalvarinių įkapių (antsmilkinių, žiedų fragmentai), taip pat geležinės įkapės (kirvis, ietigalis ir sagtis). Mirusiojo kaulai neišlikę. Pagal aptiktas įkapes galima daryti prielaidą, kad tai galėjo būti dvigubas kapas – rastos ir moterų, ir vyrų kapams būdingos įkapės.

Pilkapis 5 aptiktas plote 19. Jis ištirtas tik dalinai. Buvo atidengta tik griovio V dalis ir sampilo centras. Pilkapio sampilas turėjo būti apie 10 m skersmens. Jo centre aptiktas vienas *griautinis kapas*. Šio kapo įrengimas buvo labai panašus į kapo, aptikto pilkapyje 4. Kapo duobė buvo 3,3x1,5 m dydžio, orientuota Š–P kryptimi. Kapo duobės pakraščiuose taip pat išryškėjo tamsesnės žemės juostos, o centre – plėšikų iškastos duobės kontūrai. Šiame kape greičiausiai surinktos tik iš spalvotųjų metalų pagamintos įkapės, o geležinės – ietigalis, kirvis ir lazdelinis smeigtukas – paliktos.

Pilkapis 6 aptiktas plotuose 15 ir 16. Jis ištirtas ne visas, tik apie pusė griovio. Kapo duobė į tyrinėtą plotą nepateko. Šis pilkapis ribojosi su pilkapiais 3 ir 4. Sprendžiant pagal griovio pėdsakus, jo sampilo skersmuo galėjo būti apie 8 m.

Spėjamų pilkapių vietos buvo identifikuotos tik pagal nedidelius atidengtų objektų (pagal struktūrą primenančių pilkapių griovius) fragmentus.

Visi kapai datuojami gana siauru laikotarpiu – III a. II puse – IV a. Apie šio laikotarpio laidoseną Rytų Lietuvoje iki šiol duomenų nėra daug. Dauguma žinomų šio periodo kapų yra aptikti ne archeologinių tyrinėjimų metu, įvairiai interpretuota ir pati laidosena – ar tai pavieniai plokštiniai kapai, ar suardyti pilkapiai. Semeniškių pilkapyno tyrinėjimai leidžia daryti prielaidą, jog analogiški kapai iš Kairėnų, Bakšių, Pakrauglės ir kitų vietovių taip pat galėjo būti iš pilkapių su neišlikusiais sampilais.

XIII–XIV a. kapas

Semeniškių senovės gyvenvietės II teritorijoje, miškelyje prie Kernavėlės upelio tyrinėtas plotas 11, kuriame buvo atidengtas anksty-

vaisiais viduramžiais datuojamas *degintinis kapas*. Storas supiltinis žemių sluoksnis dengė sudžiūvusį upelio senvagėje susiformavusio dumblo sluoksnį, po kuriuo, virš sunešto žvyro bei smėlio, atidengti degintiniai žmogaus kaulai. Kapo kontūras neišryškėjo – didesnė kaulų koncentracija pastebėta 1 m^2 plote, paskiri kauliukai buvo pasklidę po 6 m^2 plotą. Pagal stratigrafiją galima manyti, jog galėjo būti laidojama vandenyje arba užpelkėjusioje upelio senvagėje.

Tarp kaulų rasti keli ornamentuoto kaulinio balno apkalo fragmentai, akmeninis gludintuvas, peilis, taip pat apžiestos keramikos fragmentų. Kiek atokiau rasta geležinė grandis bei stiklinis karoliukas, taip pat galėję priklausyti šiam kapui. Pagal radinius kapas datuojamas XIII–XIV a.

Istorinių laikų kapai

Plote 19, pilkapio 5 vietoje ištirti 2 griautiniai kapai.

Kapo 1 duobės ilgis – 1,85 m, plotis – 60 cm. Mirusysis buvo palaidotas lentiniame karste (išlikę sudūlėjusio medžio kontūrai bei karsto vinis), galva į ŠV, paguldytas ant nugaros. Kairė ranka ištiesta, dešinė palenkta, plaštaka dubens srityje. Įkapių nerasta.

Kapo 2 duobės ilgis – 1,75 m, plotis – 70 cm. Mirusysis buvo palaidotas galva į ŠV, paguldytas ant nugaros. Galva palenkta link krūtinės, šalia jos iš dešinės rastas akmuo. Dešinė mirusiojo ranka palenkta, plaštaka dubens srityje, kairė ranka sulenkta, plaštaka ant krūtinės. Šiame kape aptiktos 2 įkapės. Po kaukole rasta stambi titnago nuoskala, krūtinės srityje – žalvarinė žiedinė sagtis.

Panašios sagtys Lietuvos teritorijoje datuojamos XV a. Visgi tikslus šių kapų datavimas kol kas nėra aiškus.

Kaimavietė

Viršutiniuose tyrinėtų plotų sluoksniuose bei duobėse aptikta čia stovėjusių Semeniškių kaimo sodybų liekanų. Didžiąją dalį sodybvietės radinių sudarė žiestos bei apžiestos kaimo keramikos fragmentai, taip pat aptikta metalo, stiklo ir kitų dirbinių. Nors Semeniškių kaimas archyviniuose dokumentuose minimas bent nuo XVII a., tikėtina, jog 2009 m. tyrinėtoje vietoje sodybos įsikūrė tik praeito tūkstantmečio pabaigoje.

The excavations at Semeniškės

In 2009 excavations were conducted at the KKRD and in its protected zone: in the territory of the Semeniškės II old settlement and on a private plot located beside it (Fig. 1). A total of 23 areas (769 m^2) were excavated. During the excavation it was discovered that an abundance of traces of human activity from various periods exist at this site and that people inhabited it and were buried there during different periods.

The earliest traces of human activity at this site date to the Stone Age. The flint artefacts: blades, debitage, cores, spokeshaves, and burins differ for this period.

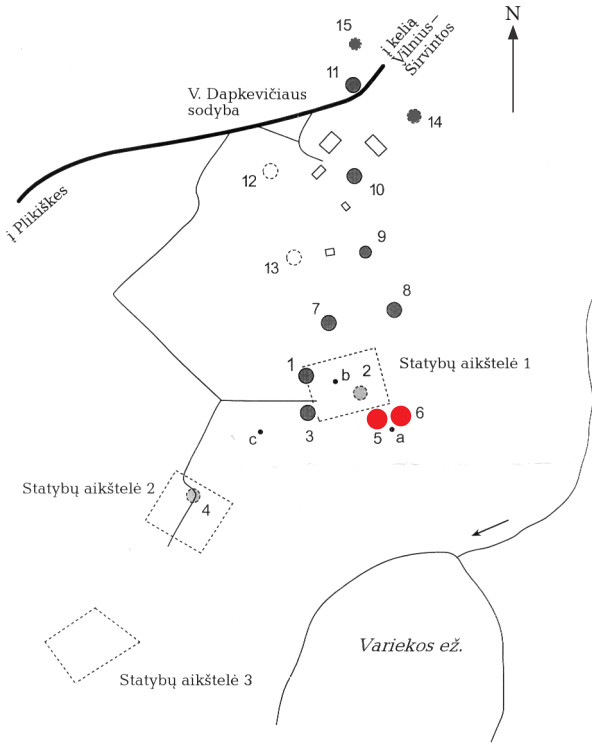
The next period, traces of which are encountered at this site, is the end of the early Iron Age or even the beginning of the late Iron Age. Two destroyed cremations in urns can be associated with this period.

The most interesting find assemblage belongs to the second half of the 3rd–4th century. Individuals were buried in the barrow cemetery that existed there at that time. Today no signs of the barrows remain on the ground's surface. During the investigation six barrows were definitely identified and signs of another

three possible barrows recorded (Fig. 2). Four completely or almost completely excavated barrows had one burial each; the fifth had eight burials. The find assemblages discovered in the burials are characteristic to the East Lithuanian barrow range (Figs. 3, 4).

The location of another burial site in the old bed of the river Kernavėlė, somewhat further NE of the more broadly investigated farmstead, was recorded. A cremation with grave goods characteristic of the Middle Ages, i.e. the 13th–14th centuries, was found there.

The pits and upper layers of the excavated areas contained the remains of the Semeniškės village farmsteads that have been built there ever since the end of the last millennium: pottery sherds as well as glass, metal, and other artefacts.

1 pav. Turlojiškių pilkapyno P dalies planas (raudonai 2009 m. ištirti pilkapiai). V. Vaitkevičiaus brėž., papildytas L. Kurilos.

Fig. 1. The plan of the E part of Turlojiškės barrow cemetery (the barrows excavated in 2009 are marked in red).

Laurynas Kurila

Turlojiškių pilkapynas

2009 m. buvo tęsiami 2005 m. pradėti Turlojiškių pilkapyno (Širvintų r.) (31274) tyrinėjimai. Pilkapynas yra apie 300 m į Š nuo Variekos ežero, Musės upės kairiojo kranto aukštumoje, į PV nuo senojo Vilniaus–Ukmergės plento, abipus žvyrkelio, vedančio iš šio plento į Sakalniškes. Pilkapyne, apie 350x150 m dydžio plote, yra ar iki archeologinių tyrinėjimų buvo mažiausiai 18–20 sampilų. Praeityje jų būta gerokai daugiau, tačiau nemažai pilkapių sunaikinta. Dauguma išlikusių sampilų irgi yra apardyti. Apie 1945 m. kelis pilkapius nukasė vietos gyventojai. Apie 1958 m. didelė dalis pilkapyno teritorijos buvo suarta ir apsodinta mišku. Vilniaus–Panevėžio automagistralės tiesimo darbų metu (XX a. 8-ajame dešimtmetyje) nukasta visa iki tol buvusio didesnio pilkapyno Š dalis. Be to, išlikusioje paminklo dalyje pastatyta sodyba, kurios Š pakraštį kirto žvyrkelis į Sakalniškes. Apie 1960 m. per pilkapyno Š dalį nutiesta apie 40 m pločio magistralinio dujotiekio proskyna, kuri periodiškai mineralizuojama. Pilkapyno P dalyje buvo suplanuoti statybų darbai, kurie sustabdyti tiktai paskelbus jį kultūros vertybe. Kiek iš viso pilkapių Turlojiškėse buvo sunaikinta, neaišku. Tačiau galima manyti, jog išliko tik maža buvusio didelio pilkapyno dalis.